

**ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА
СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

УДК: 37.018.1:316.624-057.874

DOI

**ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В ІНКЛЮЗИВНИХ КЛАСАХ**

Єнгаличева Ірина, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи, Черкаський національний університету імені Богдана Хмельницького.

ORCID: 0000-0001-6824-9548

E-mail: ira2100@gmail.com

Остроушко Наталія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, Черкаський національний університету імені Богдана Хмельницького.

E-mail: ostroushko.nataliya@vu.cdu.edu.ua

Стаття присвячена дослідженню теорії соціальної підтримки як ефективного інструменту профілактики булінгу в інклюзивних класах з урахуванням потреб дітей з особливими освітніми потребами. Для вирішення поставленої мети авторами досліджено зміст поняття «булінгу» та основні його прояви у інклюзивному шкільному середовищі; розкрито сутність та ключові положення теорії соціальної підтримки; визначено можливості застосування теорії соціальної підтримки у сфері освіти; проаналізовано механізми формування системи соціальної підтримки в інклюзивних класах (учні, вчителі, батьки, соціальні служби).

Ключові слова: булінг, інклюзивна освіта, профілактика, соціальна підтримка.

***SOCIAL SUPPORT THEORY AS A TOOL FOR BULLYING PREVENTION
IN INCLUSIVE CLASSROOMS***

Yengalycheva Iryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Management, Art Management and Social Work, Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University.

ORCID: 0000-0001-6824-9548

E-mail: ira2100@gmail.com

Ostroushko Nataliya, Second (Master's) level higher education student, Specialty 231 Social Work, Bohdan Khmelnytskyi Cherkasy National University.

E-mail: ostroushko.nataliya@vu.cdu.edu.ua

The article is devoted to the study of the theory of social support as an effective tool for preventing bullying in inclusive classes, taking into account the needs of children with special educational needs. To achieve the goal, the authors studied the content of the concept of "bullying" and its main

manifestations in an inclusive school environment; revealed the essence and key provisions of the theory of social support; identified the possibilities of applying the theory of social support in the field of education; analyzed the mechanisms of forming a social support system in inclusive classes (students, teachers, parents, social services).

The theoretical basis of the study was chosen as the theory of social support, which defines interpersonal relationships and interaction as a key resource for forming a safe and favorable educational environment. Scientific approaches to defining bullying and its manifestations were analyzed, and the features of bullying of children with special educational needs at school were outlined. It is determined that social support is implemented in three forms: emotional, informational and instrumental, which together reduce the level of anxiety of students, contribute to the formation of positive self-esteem and integration in the team.

The article emphasizes the need for systematic monitoring of the psychological climate, interaction between teachers, parents, students, social services and public organizations in ensuring the prevention of bullying. It is concluded that the implementation of the principles of social support in the practice of inclusive education is an effective tool for creating a safe educational space, where manifestations of violence and discrimination are minimized and full socialization of all children is ensured.

Keywords: *bullying, inclusive education, prevention, social support.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні булінг у шкільному середовищі залишається серйозною соціальною проблемою, яка негативно впливає на психічне здоров'я, успішність та соціалізацію учнів. Проблема булінгу є державною проблемою, про що свідчать законодавчо-правові документи, зокрема, закони України «Про освіту» [12], «Про повну загальну середню освіту» [13], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [11] та ін. Особливо гостро ця проблема постає в інклюзивних класах, де навчаються діти з особливими освітніми потребами, які часто зазнають дискримінації та цькування з боку оточення. За офіційними даними Національної поліції України, протягом перших чотирьох місяців 2025 року було зафіксовано 130 випадків булінгу в закладах освіти. У середньому щомісяця правоохоронними органами складається близько 32 адміністративних протоколів щодо фактів цькування, що у півтора рази перевищує показники аналогічного періоду попереднього року. Аналіз протоколів свідчить, що понад половина з них стосується малолітніх учнів та підлітків віком від 14 до 16 років [14].

Такі дані підводять до необхідності формування системи соціальної підтримки в освітньому просторі, яка здатна запобігати проявам агресії та сприяти створенню безпечного середовища для всіх учасників освітнього процесу. Особливу увагу слід приділяти профілактиці булінгу у інклюзивних класах, оскільки діти з особливими освітніми потребами мають підвищений ризик стати об'єктами цькування через свої індивідуальні особливості та відмінності від однолітків. Теорія соціальної підтримки виступає ефективним інструментом протидії булінгу, оскільки передбачає залучення батьків, педагогів, учнів та громади до процесу взаємодопомоги, емпатії та партнерства.

Таким чином, звернення до теорії соціальної підтримки як до основи інструменту профілактики булінгу в інклюзивних класах є надзвичайно актуальним, адже вона дозволяє поєднати наукові підходи з практичними рішеннями та забезпечити ефективний захист прав кожної дитини на безпечне та комфортне навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питання булінгу широко представлено у дослідженнях науковців та практиків. Поняття булінгу, ознаки та причини його виникнення досліджували О. Кулешова, Л. Міхеєва (2019), Є. Курта, Н. Корж, А. Захаріна (2024), Ю. Градова (2021), П. Бойчук, М. Козігора, А. Романюк (2021), Г. Поліщук (2020) та ін. Профілактика та шляхи подолання булінгу в закладах освіти розкрито у працях О. Белкіна-Ковальчук (2021), Г. Корчової (2019), Ю. Клименко, Н. Сайко, В. Шевчук (2018) Л. Нечипорук, Л. Петрук (2023) та ін.

Проблеми дітей з особливими освітніми потребами та особливості їх навчання у інклюзивних класах порушено у дослідженнях В. Засенко (2024), К. Тороп, Н. Ярмоли (2022), Г. Олійник, Г. Палинюк (2020), Т. Ілляшенко (2021) та ін. Особливості формування комунікації дітей з ООП досліджувала Л. Смеречак (2023).

Дослідження можливих шляхів підтримки та допомоги батькам, які мають дітей з особливими освітніми потребами розкрито у праці Л. Матохнюк та Ю. Максименка (2023). Питання взаємодії педагогів та інших фахівців з батьками дітей з ООП розкрито у дослідженні Д. Завітренко, І. Жигори (2021).

Окремі наукові публікації стосуються використанню теорій соціальної роботи у протидії булінгу. До прикладу, у праці В. Бондар, Т. Лях, І. Нохріної (2023) досліджено особливості використання системного підходу у профілактиці булінгу. Методи соціальної профілактики булінгу представлено у праці А. Лякішевої, О. Братків (2024). Проте, використання теорії соціальної підтримки у профілактиці булінгу в інклюзивних класах є не розкритим, що й зумовило вибір теми дослідження.

Варто зазначити, що основні положення теорії соціальної підтримки викладені у працях Н. Бондаренко [1], Н. Грищенко [3], Л. Шумної [17], В. Костіної [8], О. Столярик, Т. Семигіної, О.Файермен [16] та ін.

З огляду на вищезазначене метою дослідження є обґрунтування теорії соціальної підтримки як ефективного інструменту профілактики булінгу в інклюзивних класах з урахуванням потреб дітей з особливими освітніми потребами. Для досягнення окресленої мети увагу звернено на вирішення наступних завдань: дослідити зміст поняття «булінг» та основні його прояви у інклюзивному шкільному середовищі; розкрити сутність та ключові положення теорії соціальної підтримки; визначити можливості застосування теорії соціальної підтримки у сфері освіти; проаналізувати механізми формування системи соціальної підтримки в інклюзивних класах (учні, вчителі, батьки, соціальні служби).

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «булінг» має англійське походження та дослівно перекладається як «грубіян», «підлабузник» [9, с.39]. У дослідженнях науковців (Є. Курта, Н. Корж, А. Захаріна, Т. Федорченко, А. Король, Ю.Гаруст, Е. Міллер, Дж. Лейн та ін.) «булінг» потрактовано як: тривале навмисне жорстоке поводження, що може мати фізичний або психологічний характер з боку однієї особи чи групи осіб стосовно іншої дитини або групи дітей (Дж. Лейн і Е. Міллер) [9, с.39]; форма соціальної взаємодії, коли одна людина регулярно піддається переслідуванню з боку іншої (Т. Федоренко) [15]; систематичні, свідомі та навмисні дії, спрямовані на завдання шкоди чи формування відчуття страху шляхом загроз або агресії (А. Король) [7]; дії людини, коли одна особа шкодить іншій, використовуючи систематичне приниження, підкреслення соціальної нерівності та постійний психологічний чи фізичний вплив (Ю.Гаруст) [2] тощо.

Аналізуючи погляди науковців та практиків щодо розуміння ключового терміну виділяємо спільні ознаки булінгу: залякування, приниження, переслідування, жорстока поведінка, фізичний та психологічний тиск тощо. Цікавим видається дослідження шведського психолога Дена Олвеуса, який виділив трьохкомпонентну структуру явища булінгу: 1) агресивність, 2) систематичність, 3) нерівномірність сил (дисбаланс). Тобто, на думку вченого булінг характеризується негативними діями однієї людини по відношенню до іншої, що носить систематичний характер та визначає нерівність між дітьми. Також він наголошував, що булінг є соціальним явищем, що проявляється у колективі. Погоджуємося з думкою Д. Олвеуса, що прояви булінгу зумовлені не лише зовнішніми факторами, а й індивідуальними особливостями дітей (особистісні характеристики, соціальні навички, взаємини з оточуючими) [4]. Така думка Д. Олвеуса стає ключовою для приділення особливої уваги дітям з особливими освітніми потребами, адже такі діти часто відрізняються від своїх однолітків і можуть бути більш вразливими

до проявів дискримінації, приниження чи агресії або ж самі виступати булерами.

Беручи за основу вище проаналізовані дослідження вчених щодо поняття «булінгу» та враховуючи тему нашого дослідження, під поняттям «булінг в інклюзивних класах» будемо розуміти систематичні, свідомі й умисні дії однієї особи чи групи осіб, спрямовані на завдання фізичної, психологічної або соціальної шкоди учневі з особливими освітніми потребами, що виявляється у формі насильства, приниження чи ізоляції. Особливістю цього явища в інклюзивному освітньому середовищі є підвищена вразливість дітей з ООП, які частіше стають об'єктами агресії через свої фізичні, когнітивні чи комунікативні відмінності, а також через наявність стереотипів й упередження з боку однолітків.

Формування інклюзивного освітнього простору вимагає врахування факторів, що можуть підвищувати вірогідність психологічного чи фізичного тиску на дітей з ООП. По-перше, важливим фактором є помітні відмінності у фізичному або когнітивному розвитку, які можуть привертати увагу однолітків та провокувати негативні реакції. По-друге, обмежені соціальні навички та труднощі в комунікації часто ускладнюють інтеграцію дитини у колективі і сприяють формуванню соціальної ізоляції. По-третє, низька самооцінка та підвищена тривожність роблять учнів з ООП більш уразливими до психологічного тиску.

Важливим чинником є також ставлення однолітків, яке може ґрунтуватися на стереотипах чи упередженнях щодо дітей з ООП. За таких умов булінг в інклюзивному середовищі може мати прихований характер: наприклад, уникнення спілкування, ігнорування під час групових завдань чи позакласної діяльності. Окрім того, ризик підвищується за умови недостатньої педагогічної підтримки або браку ефективних стратегій інклюзивного навчання в школі.

Таким чином булінг в інклюзивних класах має комплексний характер, що включає як відкриті, так і приховані форми агресії, а його наслідки особливо негативно впливають на соціальну адаптацію та психологічний стан дітей з особливими освітніми потребами. Це зумовлює необхідність цілеспрямованої профілактики та створення підтримуючого освітнього середовища (педагогів, однолітків і батьків). З урахуванням цього вважаємо, що звернення до теорії соціальної підтримки як інструменту профілактики булінгу у інклюзивному середовищі є цілком виправданим.

Соціальна підтримка в теорії соціальної роботи представлено в дослідженнях Н. Бондаренко [1], Н. Грищенко [3], Л. Шумної [17], В. Костіної [8], О. Файермен [16] та ін. Сутність даної теорії полягає у визнанні важливості міжособистісних відносин і соціальних зв'язків як ключового ресурсу для збереження психологічного благополуччя та подолання стресових ситуацій. Згідно з цією теорією, підтримка з боку значущих осіб – батьків, педагогів, однолітків – сприяє зниженню впливу негативних факторів в середовищі та формує відчуття безпеки, прийняття й соціальної включеності.

Як і будь-яка теорія соціальна підтримка ґрунтується на дотриманні певних принципів. З урахуванням теми нашого дослідження важливим принципом є активна участь усіх учасників освітнього процесу у створенні підтримуючого середовища, яке мінімізує ризики соціальної ізоляції та сприяє розвитку довірливих відносин у колективі. Серед інших принципів теорії соціальної підтримки виділяємо: систематичність (регулярне та послідовне надання соціальної підтримки), доступність (можливість отримання допомоги кожним учнем незалежно від індивідуальних особливостей чи освітніх потреб) і багатовимірність допомоги (поєднання різних форм підтримки).

Зазначимо, що соціальна підтримка реалізується у трьох основних формах: емоційній (вираження співчуття, розуміння та прийняття), інформаційній (надання порад, інструкцій та знань, що допомагають подолати труднощі), інструментальній (безпосередня практична допомога у виконанні завдань чи вирішенні проблемних ситуацій). Такі форми допомоги сприяють створенню сприятливих стосунків у колективі,

що безпосередньо впливає на зменшення ризику проявів булінгу та підвищує рівень інтеграції дітей у середовищі.

Теорія соціальної підтримки розкриває механізм дій, завдяки якому позитивні соціальні взаємодії зменшують ймовірність виникнення деструктивних форм поведінки, зокрема булінгу, та забезпечують ефективну інтеграцію дітей у суспільство. Механізми формування соціальної підтримки в інклюзивних класах ґрунтуються на інтеграції психолого-педагогічних, організаційних та соціально-комунікативних підходів. Насамперед вони передбачають створення сприятливого освітнього середовища, у якому кожна дитина відчуватиме безпеку, прийняття та повагу. Такий вид підтримки зменшує ймовірність соціальної ізоляції та формує передумови для повноцінної інтеграції дітей, зокрема тих, які мають особливі освітні потреби. Важливим механізмом є налагодження ефективної співпраці між усіма учасниками освітнього процесу – учнями, батьками, педагогами, асистентами вчителя, психологами та соціальними працівниками.

Особливе значення має емоційна підтримка та культура ненасильницької комунікації, які сприятимуть формуванню в учнів навичок взаємопідтримки та співпереживання. Такий вид підтримки знижує рівень тривожності та допомагає долати стресові ситуації, пов'язані з міжособистісними конфліктами. Важливим елементом виступає також організація наставництва та взаємодопомоги між учнями, що забезпечує можливість інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у шкільний колектив.

Не менш важливим є інформаційна підтримка, що реалізується через надання знань, порад та інструкцій, які допомагають дитині краще зорієнтуватися в складних ситуаціях. Цей механізм формує здатність до прийняття обґрунтованих рішень та сприяє підвищенню рівня впевненості у власних силах дітей з особливими освітніми потребами. Зрозуміло, що будь-яка підтримка здійснюється через надання безпосередньої практичної допомоги у виконанні навчальних чи соціальних завдань. Таким чином, інструментальна підтримка сприяє розвитку навичок самостійності та забезпечує додаткові ресурси для подолання труднощів у повсякденному житті.

До ключових механізмів варто віднести систематичний моніторинг соціально-психологічного клімату в класі та своєчасне реагування на випадки конфліктів чи булінгу. Ефективність системи соціальної підтримки підвищиться завдяки використанню ресурсів громади, залученню фахівців зовнішніх служб та реалізації партнерських програм між закладами освіти і громадськими організаціями.

Таким чином, формування системи соціальної підтримки в інклюзивних класах є багаторівневим процесом, що потребує комплексного підходу, міждисциплінарної взаємодії та постійного вдосконалення.

Висновки дослідження і перспективи подальших наукових досліджень. Отже, теорія соціальної підтримки має особливе значення у профілактиці булінгу в інклюзивних класах, оскільки акцентує увагу на ролі міжособистісних взаємодій у забезпеченні психологічного благополуччя учнів. Забезпечення емоційної, інформаційної та інструментальної підтримки створює умови для зниження рівня тривожності, формування позитивної самооцінки та розвитку стресостійкості в дітей з особливими освітніми потребами.

У контексті інклюзивного навчання соціальна підтримка сприяє налагодженню довірливих відносин між учнями, зменшує ймовірність виникнення конфліктів та забезпечує атмосферу прийняття. Створення позитивного соціального середовища виступає важливим профілактичним фактором, що знижує ризик ізоляції окремих учнів, які є найбільш вразливими до булінгу. Застосування принципів теорії соціальної підтримки у практиці інклюзивної освіти сприяє формуванню безпечного освітнього простору, де мінімізується ризик насильства й дискримінації та забезпечується повноцінна соціалізація всіх учасників освітнього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н. Б. Психологічний аналіз компонентної структури моделі соціальної підтримки в практиці соціальної роботи. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*. 2016. № 32. С. 26-36.
2. Гаруст Ю. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу у вітчизняних закладах вищої освіти. *Правові горизонти*. 2018. Вип.12 (25). С. 48-53.
3. Грищенко Н.І. Соціальна підтримка в умовах кризи: соціологічні та психологічні аспекти. *ГАБІТУС*. 2025. Випуск 69. Том 1. С. 36-40.
4. Данагулян Л. Булінг: причини явища та його профілактика в школі. URL: <https://osvita.ua/school/method/83083/> (дата звернення: 07.09.2025)
5. Засенко В. Освіта осіб з особливими потребами: проблеми війни і миру. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. № 115(3). С. 20-36.
6. Ілляшенко Т. Проблеми впровадження інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2021. № 5. С. 150-157.
7. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя України*. 2009. № 1-2 (13). 190 с.
8. Костіна В. Соціальна підтримка та соціальний захист дітей з особливими потребами в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 3. С. 138-149.
9. Курта Є. О., Корж Н. Л., Захаріна А. Г. Булінг у сучасному освітньо-виховному процесі: сутність, ознаки, юридична відповідальність за його вчинення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2024. № 92. С. 38-41.
10. Поліщук Г. В. Булінг як сучасна соціально-психологічна проблема: причини виникнення і шляхи подолання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2020. Том 164 № 8. С. 91-95.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): *Закон України від 18 грудня 2018 р. № 2657-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
12. Про освіту: *Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII*. Дата оновлення: 24.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.09.2025).
13. Про повну загально середню освіту: *Закон України від 16 січня 2020 р. № 463-IX*. Дата оновлення: 15.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n2> (дата звернення: 07.09.2025).
14. Тридцять два випадки булінгу фіксуються щомісяця в Україні цьогоріч. Опендатабот. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/bullying-in-schools-2025> (дата звернення: 26.08.2025).
15. Федорченко Т. Є. Рання профілактика негативних проявів у поведінці дітей. Київ : ТОВ «ХІК», 2003. 128 с.
16. Файермен О.О. Зарубіжні наукові підходи у дослідженні соціальної підтримки. *The II International Scientific and Practical Conference "Modern trends of scientific development"*, January 18-21, 2022. Vancouver. Canada. 511 p. P. 354-357.
17. Шумна Л. П. Поняття та види соціальної підтримки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. С. 433-440.

REFERENCES

1. Bondarenko, N. B. (2016) Psykholohichniy analiz komponentnoi struktury modeli sotsialnoi pidtrymky v praktytsi sotsialnoi roboty. *Zbirnyk naukovykh prats "Problemy suchasnoi psykholohii" – Collection of scientific works "Problems of modern psychology"*. № 32. S. 26-36. [in Ukrainian].
2. Harust, Yu. (2018) Administratyvno-pravovyi mekhanizm zapobihannia bulinhu u vitchyznianskykh zakladakh vyshchoi osvity. *Pravovi horyzonty – Legal horizons*. Vyp.12 (25). S. 48–53. [in Ukrainian].
3. Hryshchenko, N.I. (2025) Sotsialna pidtrymka v umovakh kryzy: sotsiolohichni ta psykholohichni aspekty. *HABITUS – HABITUS*. Vypusk 69. Tom 1. S. 36-40. [in Ukrainian].
4. Danahulian L. Bulinh: prychny yavyshcha ta yoho profilaktyka v shkoli. – URL: <https://osvita.ua/school/method/83083/> [in Ukrainian]
5. Zasenka, V. (2024) Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: problemy viiny i myru. *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia – Special child: education and upbringing*. № 115(3). S. 20-36. [in Ukrainian].
6. Illiasenko, T. (2021) Problemy vprovadzhennia inkluzyvnogo navchannia ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v Ukraini. *Acta Paedagogica Volyniensis – Acta Paedagogica Volyniensis*. № 5. S. 150–157. [in Ukrainian]
7. Korol, A. (2009) Prychny ta naslidky yavyshcha bulinhu. *Vidnovne pravosuddia Ukrainy – Restorative justice in Ukraine*. № 1-2 (13). 190 s. [in Ukrainian].
8. Kostina, V. (2023) Sotsialna pidtrymka ta sotsialnyi zakhyst ditei z osoblyvymy potrebamy v umovakh viiny. *Vvichyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*. № 3. S. 138–149. [in Ukrainian].
9. Kurta, Ye. O., Korzh, N. L., Zakharina, A. H. (2024) Bulinh u suchasnomu osvityno-vykhovnomu protsesi: sutnist, oznaky, yurydychna vidpovidalnist za yoho vchynennia. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools*. № 92. S. 38-41. [in Ukrainian].
10. Polishchuk, H. V. (2020) Bulinh yak suchasna sotsialno-psykholohichna problema: prychny vynykennia i shliakhy podolannia. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko*. Tom 164 № 8. S. 91-95. [in Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo protydii bulinhu (tskuvanniu): Zakon Ukrainy vid 18 hrudnia 2018 r. № 2657-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#Text> [in Ukrainian].
12. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05 veresnia 2017 r. № 2145-VIII. Data onovlennia: 24.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
13. Pro povnu zahalno seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 16 sichnia 2020 r. № 463-IX. Data onovlennia: 15.06.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#n2> [in Ukrainian].
14. Trydtsiat dva vypadky bulinhu fiksuiutsia shchomisiatsia v Ukraini tsohorich. Opendatabot. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/bulling-in-schools-2025> [in Ukrainian].
15. Fedorchenko, T. Ye. (2003) Rannia profilaktyka nehatyvnykh proiaviv u povedintsi ditei. Kyiv : TOV «KhIK». 128 s. [in Ukrainian].
16. Faiermen, O.O. (2022) Zarubizhni naukovy pidkhody u doslidzhenni sotsialnoi pidtrymky. *The II International Scientific and Practical Conference "Modern trends of scientific development"*, January 18-21. P. 354-357. [in Ukrainian]
17. Shumna, L. P. (2012) Poniattia ta vydy sotsialnoi pidtrymky. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current problems of state and law*. S. 433-440. [in Ukrainian].